

„Kíméletlenül harcoljunk az osztályellenség ellen!” – kulákküldözés, kuláksors Magyarországon címmel rendezett tudományos ülés összefoglalása

A kulákküldözés emléknapja alkalmából 2012. június 22-én közös konferenciát rendezett a Pest Megyei Levéltár, az MTA Agrártörténeti és Faluszociológiai Osztályközi Állandó Bizottsága, valamint a Magyar Mezőgazdasági Múzeum. Fehér Györgynek, a Magyar Mezőgazdasági Múzeum főigazgatójának és Schramek Lászlónak, a Pest Megyei Levéltár igazgatójának köszöntője után hat előadást halhattak a jelenlévők.

Valuch Tibor, a konferencia első előadója (történész, MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Politikatudományi Intézet) *A gazdaelit helye és szerepe a paraszti társadalomban a XX. század közepén* című előadásában megpróbálta röviden összefoglalni, mit tudunk és mit nem a gazdaelitről a 20. század közepén, illetve annak második felében. A bevezetőben áttekintést adott arról, mennyire lehet teljes képet rajzolni erről a társadalmi csoportról, milyen eredmények és hiányosságok vannak a kérdés történeti feldolgozásában. Az előadás következő részében a fogalmi kérdéseket járta körül. Kísérletet tett a gazdaelit fogalmának meghatározására, választ keresett arra a kérdésre, mennyiben tehető egyenlőségjel a gazdaelit és a kulák fogalma közé.

Ezt követően a gazdaelit szerepéről, önértékeléséről igyekezett rövid áttekintést adni, arról, hogy miként értelmezhető társadalmi helyzetük, tevékenységük, ebben milyen szerepet játszott a formalitás és az informalitás, s nem utolsósorban arra is próbált válaszokat keresni, hogy a gazdaelit tagjai milyen értelemben teremtettek követendő mintákat az életmódban, a mentalitásban és az értékrendben.

Az előadás záró részében a gazdaelit utóéletének néhány fontosabb kérdését emelte ki, így többek között azt, miként változott ennek a rétegnek a mobilitása, hogyan befolyásolta társadalmi mozgásterüket a politika, a kollektivizálás és a történeti parasztság hatvanas években végbement felszámolása/felszámolódása. Érvényesnek tekinthető-e, s ha igen mennyiben a megszakított polgárosodás elmélete, végezetül pedig arra a kérdésre kereste a választ, hogy a rendszerváltás után volt-e generációs átöröklődése ennek a csoportnak.

Farkas Gyöngyi muzeológus, a Magyar Mezőgazdasági Múzeum munkatársa *Kulákküldetés és kollektivizálás* című előadásában a Rákosi-korszak agrárpolitikájának két jellegzetes kampányának, a kollektivizálásnak és a kulákküldetésnek az érintkezési pontjait elemezte egy konkrét példán, a Szabolcs-Szatmár megyei Tyukod község 1951-es kollektivizálásán keresztül.

Az 1950–1951 telén folyó kollektivizálási kampány eredményeként a közel négyezres lélekszámú Tyukod termelőszövetkezeti község lett, azaz a község gazdálkodóinak nagy többségét sikerült termelőszövetkezeti csoportokba léptetni. Az addig kulákként kezelt gazdákat a helyi vezetők azzal igyekeztek rávenni a „kulcsember” szerepének vállalására, hogy ha segítenek a tsz-alakításban, leveszik őket a kulákküldetésről.

Tyukod és a vele szomszédos Porcsalma község kollektivizálása annyiban volt rendkívüli a megyében, hogy a két község lakossága nyíltan fellépett az erőszakkal létrehozott tsz-ek ellen. Az 1951-es tyukodi tüntetők példás megbüntetését a kommunista rendszer félelemkeltésre, zsarolásra, megvesztegetésre, bünbakgyártásra, és ezek révén a falu régi elitjének felszámolására használta fel.

A korabeli propaganda a falut többnyire csatatérként jeleníti meg, ahol kíméletlen harc folyik a dolgozó parasztok megnyeréséért a tsz-szervező kommunisták és az „ellenség” között. A tyukodi és a porcsalmi eseményeket is e szerint a sablon szerint értelmezték az ügyet vizsgáló ÁVH-s tisztek: a kulákok tsz-csoporttagok, sőt többen elnökök lettek, de csak azért,

hogy immár belülről bomlasszanak. A megtévesztett tyukodi, illetve porcsalmi parasztok kizárólag az ő hatásukra tüntettek napokig a kollektivizálás ellen.

A tsz elleni izgatás gyanújával letartóztatott, majd később börtönbüntetésre ítélt, s családjukkal együtt a Hortobágyra kitelepített személyek valamennyien a község tekintélyes gazdálkodói voltak. A községből való eltávolításuk teljessé tette Tyukodon a falusi társadalom régi elitjének felszámolását.

Az első blokk utolsó előadója Nagy Varga Vera néprajzkutató, az ELTE BTK Történettudományi Doktori Iskola hallgatója volt. *A ceglédi kulákokra is „csak a kemény kéz hat”* című előadásában két élettörténet segítségével szemléltette a jómódú parasztgazdák kálváriáját a Rákosi-korszak legsötétebb éveiben. Az előadó a ceglédi kulákcsoport jellemzésével kezdte előadását. A helyi gazdagparaszti réteg tehetőségének reprezentánsaként a ceglédi református templomot említette, amelyet a 19. században építettek e réteg anyagi segítségével.

Ezt követően az előadó saját maga készítette interjúk alapján mutatott be két életutat. Az első történet női interjúalanyának családja jómódú paraszteszaládként 1945 előtt 310 hold földön gazdálkodott. Nagypját 1945-ben két év börtönrre ítélte a bíróság, földjüket 1947-ben államosították. Ettől kezdve a család állandó zaklatásnak volt kitéve a rendőrség és az ÁVO részéről. Az asszony 1951-ben férjhez ment egy szintén kuláklistán szereplő férfihoz. Férje 1951 és 1953 között fegyver nélküli munkaszolgálatot teljesített a Magyar Néphadseregben. Leszerelése után, miután több munkahelyről eltávolították, a helyi MÉH-telepen dolgozott 25 évig, a nő pedig a ceglédi ruhagyárban vállalt munkát. Lányuk kezébe a nehéz körülmények ellenére is diplomát adtak, míg fiuk gazdálkodó lett.

A második történet egy másik család, illetve a családfő vesszőfutását mutatta be. A családfő jelentős szerepet töltött be Cegléd közéletében: a református egyház presbitere volt. 1945 előtt 90 hold bérleten gazdálkodott. 1945-ben újonnan földhöz juttatott gazda volt, a városi tanács nem tette kuláklistánra.

A hatalom szemét rövidesen szűrni kezdte egyházi múltja, ami akkor súlyos „bűnnek” számított. 1952-től a helyi hatóság több alkalommal is pénzbírságot szabott ki a családfőre, különböző, mondvacsinált okok miatt. 1952-ben egy rendőrségi besúgó feljelentette a családot. Ezután a hatóságok meghurcolták, és bár a bíróság felmentette, 1953-ban egy, a Szabad Népből megjelent cikk után ismét hatósági zaklatásának volt kitéve. Ekkor már nem tudta elkerülni a börtönt: a bíróság két és fél éves szabadságvesztésre ítélte, ahol büntetésének letöltése alatt elhunyt. Az előadást a családfő fiával készült interjúból vett részlet is színesítette.

Tóth Judit (Pest Megyei Levéltár) *„A »jó kulákok« mindig rosszak maradnak” – avagy a kulákelles propaganda 1948 és 1953 között* címmel tartott előadást. Az előadó azt igyekezett vázolni, hogy a rendszer milyenek ábrázolta, milyenek láttatta a kulákokat. Ehhez alapvetően a Ludas Matyi karikatúrát és a Szabad Népből, Szabad Földből, illetve a Pest Megyei Népújságból vett cikkeket elemzett és mutatott be. A sajtó voltaképp a párt „szócsöveként” funkcionált, amelynek ebből adódóan elsődleges feladata a párt politikájának népszerűsítése és a rendszer ellenségei elleni fellépés volt.

Az államhatalom a kulákokat a kapitalista rendszer utolsó maradványainak tekintette, akik a mezőgazdaság szocialista alapon történő átszervezésének fő akadályozói. Az ellenük irányuló propaganda épp ezért minden lehetséges módon azt igyekezett példázni, hogy a kulákok, minden téren szembe mennek az állami akarattal, az átalakulás kerékkötői, és ahol, illetve amikor csak tudnak szabotázsokat követnek el. Így állandó jelleggel a tsz-be való belépés ellen agítálnak, vagy épp oda befurakodva rossz tanácsaikkal igyekeznek kárt okozni. Nem teljesítik beszolgáltatási kötelezettségeiket, vagy ha igen, zsizsikes gabonát adnak be, nem végzik el időben a mezőgazdasági munkálatokat, terményeiket elrejtik vagy elfekeszik. Ezen kívül a kulák arról is megismerszik, hogy az ellenséggel cimborál, fondorlatokat gyárt, hamis, rosszindulatú, suttogó propagandával rémhírt terjeszt, csakhogy ezzel is kárt okozzon. Számtalan példát találunk arra – hívta fel az előadó a figyelmet –, hogy a kulák igyekszik

magát kedvező színben feltüntetni, a cikkek, a karikatúrák ugyanakkor minden esetben rávilágítanak arra, hogy ez csupán a valóság elkendőzése. A kulákok illetően viselkedésével szemben a helyes magatartás az éberség, amire szintén számtalan utalás történik.

Az előadás elején feltett kérdésre adandó választ az elmondottak jól példázzák: vagyis a rendszer szempontjából jó kulák nem létezhetett, sőt ennek állítását egyenesen az „osztályharc elkenésének” tekintették.

Róczei Livia levéltáros (Pest Megyei Levéltár) *Az 1953-as fordulat hatásai az osztályszempontú ítélkezésre* című előadásában az alapvető jogelvek sérelmével, illetve a bírói függetlenség felszámolásával kapcsolatban elmondta, hogy Magyarországon az 1950-es évek első felében a kommunista kormányzat titkos leiratok segítségével nyomást gyakorolt a látzólag pártatlan bíróságok munkájára, akik így az osztályharc érdekeinek szolgálatába álltak.

A vizsgált időszakban az osztályhelyzet szerinti különbségtételt alapul vevő bíraskodás következtében egyértelműen megszűnt a törvény előtti egyenlőség. A vádlottak indítékainak és céljainak, a bűncselekmények jellegének értelmezéséhez, továbbá a büntetések kiszabásához az osztályhelyzet jelentette a kiindulási alapot.

1953 júniusa után, az új irányvonal következtében mindez már csak felemás módon változott meg, s az addig kialakult ítélkezési gyakorlat modelljében zavar jelentkezett. Ez a jelenség természetesen a Pest megyei bíróságok ítélkezési gyakorlatában is megfigyelhető volt: 1953 júniusa előtt az osztályszempontú ítélkezés hangsúlyozása, a bírósági eljárások tervezettsége, a bíróságok együttműködése a tanácsokkal, illetve a büntetés kiszabásánál a kulákok és az egyéb osztályba tartozók közötti különbségtétel volt a jellemző.

A Pest megyei bíróságok ítélkezési gyakorlatában 1953 júliusa, tehát az új kormányprogram elfogadása után a kulákokkal kapcsolatos ítélkezés terén ellentmondásos helyzet alakult ki, s bizonyos fokú tanácsstalanság lett úrrá a bíróságok körében például abban a kérdésben, hogy van-e helye perújításnak. Bár nyilvánvalóvá vált, hogy a kulákság felszámolása nem bírói feladat többé, s ezért csökkent is az elítélt kulákok száma, a büntetési tételek változatlanul szigorúak maradtak.

Varga Zsuzsanna (egyetemi docens, ELTE BTK) *Kulákok – kuláklista nélkül* című előadásának bevezető szavaiban kifejtette: általános jelenség, hogy a kulákelles politikai országos és helyi vizsgálatával foglalkozó kutatók érdeklődése csupán 1953 derekáig terjed. Talán éppen ezért a kutató az ezt követő időszakot tette vizsgálatának tárgyává, amely időszak számos fordulatot tartogatott a vidéki társadalom, s így a kuláknak bélyegzett rétegek számára is. A Sztálin halála után Nagy Imre vezetésével megalakuló kormány a gazdaságpolitika, s azon belül is különösen az agrárpolitika terén számos korrekciós intézkedést kezdeményezett. A kulákok számára a legnagyobb hatásúnak az amnesztiarendelet és a kuláklista eltörlése bizonyult. Ugyanakkor a kulákkérdés nem került le napirendről. A pártvezetés sztálinista része továbbra is úgy gondolta, hogy a kulákság elleni harc állandó feladat: Rákosiék mindent megtettek azért, hogy a kulákokkal szembeni gyűlöletet tovább szítsák. Állandóan hangoztatták, hogy korlátozni kell a politikai befolyásukat, s nem szabad bevenni őket a tanács szerveibe, valamint továbbra sem lehetnek termelőszövetkezeti vagy földműves-szövetkezeti tagok.

A kulákokat tették felelőssé a tsz-ek felbomlásáért, de azért is, ha a továbbműködő tsz-ek gyenge eredményt értek el, vagy eltértek az úgynevezett alapszabályszerű gazdálkodástól. A helyi szervek azonban sok helyütt nem mutattak fogadókészséget a kulákkorlátozó politika fokozására, hiszen Magyarországon nem volt igazán hagyománya a kulákküldözésnek.

1956 után Kádárék számos intézkedéssel törekedtek arra, hogy kiegyezzenek a stratégiai készletekkel rendelkező parasztsággal. Az 1959 tavaszán jogi formába öntött termelőszövetkezeti alapszabály lehetővé tette nemcsak a volt „kizsákmányolók” belépését a tsz-be, hanem azt is, hogy két év után a vezetőségbe is bekerülhessenek. Ezzel a kádári vezetés elismerte, hogy szükség van e réteg szaktudására, szorgalmára, s lehetőséget adott arra, hogy a volt kulákok a helyi társadalomban visszaszerezzék az 1950-es évek első felében elvesztett helyüket.

Orosz István (akadémikus, MTA Agrártörténeti és Faluszociológiai Osztályközi Állandó Bizottságának elnöke) levezető elnök zárszavában elismerőleg szólt arról, hogy az előadók milyen széles skálán mozgó forrásbázist mozgattak meg, amelynek révén még realisabb képet sikerült festeni a 20. század közepi paraszti társadalom kataklizmájáról. A résztvevők száma és az egyes előadások kapcsán elhangzott hozzászólások mind azt igazolják, hogy a téma iránt meglehetősen nagy az érdeklődés. Végül a levezető elnök megköszönte a magas színvonalú előadásokat és a kitűnő szervezést.

A konferencia a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával valósult meg.